

BACHELOROPPGAVE

Det usynlige slaget

Hvordan en sosialarbeider kan bruke observasjon og samtale som verktøy for å oppdage psykisk mobbing blant jenter i ungdomsskolealder sett i lys av interaksjonismen

av

Kandidatnummer: 126

Navn: Milla Taranrød Grytnes

The invisible battle – how a social worker can use observation and conversation as a tool to detect emotional bullying among girls in middle school age in light of interactionism

Sosialt arbeid

BSV5-300

Mai 2016

Avtale om elektronisk publisering i Høgskulen i Sogn og Fjordane sitt institusjonelle arkiv (Brage)

Jeg gir med dette Høgskulen i Sogn og Fjordane tillatelse til å publisere oppgaven (Skriv inn tittel) i Brage hvis karakteren A eller B er oppnådd.

Jeg garanterer at jeg er opphavsperson til oppgaven, sammen med eventuelle medforfattere. Opphavsrettslig beskyttet materiale er brukt med skriftlig tillatelse.

Jeg garanterer at oppgaven ikke inneholder materiale som kan stride mot gjeldende norsk rett.

Ved gruppeinnlevering må alle i gruppa samtykke i avtalen.

Fyll inn kandidatnummer og navn og sett kryss:

Kandidatnummer: 126

Navn : Milla Taranrød Grytnes

JA NEI

Innhold

1.0 Innledning	3
1.1 Problemstilling	3
1.2 Begrunnelse for valg av tema	4
1.3 Oppgavens struktur	4
1.4 Begrepsavklaring	5
1.5 Oppgavens faglige relevans	5
2.0 Metode og fremgangsmåte	6
2.1 Gjennomgang av litteratur	6
2.1.1 Søkeprosess	6
2.1.2 Angitt litteratur	6
2.2 Kildekritikk	8
3.0 Redegjørelser	9
3.1 Et ungt forskningsfelt	9
3.2 Definisjon på mobbing	9
3.2.1 Hva er psykisk mobbing?	10
3.3 Hvorfor mobber mobberne?	11
3.4 Konsekvenser for ofre av psykisk mobbing	11
4.0 Teori	12
4.1 Hva er interaksjonisme	12
4.2 Erving Goffman	13
4.3 Observasjon som verktøy	14
4.4 Samtale som verktøy	15
5.0 Drøfting	16
5.1 Samtale som scene	16
5.2 Observasjon som backstage	17
5.3 Hvor usynlig er det egentlig?	19
6.0 Avslutning	20
7.0 Litteraturliste	21
7.1 Litteraturkilder	21
7.2 Kilder hentet fra Internett:	21

1.0 Innledning

Det er både skrevet, forsket og snakket mye om mobbing. Mobbing i den forstand at det finnes mobbere, og det finnes utsatte. En type mobbing det er blitt fokusert mer på de siste årene er den synlige skolegårdsmobbingen (Moen, 2014). Den lille gutten som til stadighet blir fratatt lua si når det er kaldt ute, eller jenta som aldri får lov til å leke med de kuleste jentene i klassen, er en type mobbing som er synlig for andre. Den psykiske mobbingen er det derimot ikke like stort fokus rundt. Den psykiske mobbingen som svekker selvbildet til unge jenter i en svært sårbar utviklingsperiode i livet er den mobbingen jeg vil ha fokus på i denne oppgaven. Jeg skal redegjøre for hva psykisk mobbing er, hvorfor mobberen mobber, hvem som blir mobbet og hvordan jeg som sosialarbeider kan oppdage dette i skolen. Jeg har valgt å rette oppgaven mot skolen, da det meste av teori, forskning og litteratur som retter seg spesielt mot skolen.

Det finnes ulike metoder for hvordan man kan oppdage psykisk mobbing i skolen, men jeg har valgt å ta utgangspunkt i metodene observasjon og samtale. For å unngå forvirring i oppgaven vil jeg heretter kalle disse metodene for «verktøy», da metoden i min oppgave er litteraturstudie. Jeg har valgt å bruke samtale og observasjon som teoretisk tilnærming sett i lys av interaksjonismen. Fordi mobbing er noe som skjer mellom to eller flere mennesker, ser jeg det hensiktsmessig å bruke interaksjonismen som teoretisk grunnlag for oppgaven. Hovedsakelig vil jeg ta utgangspunkt i det mest kjente arbeidet til Erving Goffman, den såkalte «dramaturgiske metaforen», hvor kan sammenligner sosialt liv med et teaterstykke der alle spille forskjellige roller. Ved å bruke verktøyene observasjon og samtale sett i lys av interaksjonismen og den dramaturgiske metaforen til Goffman har jeg et håp om å kunne se en sammenheng mellom teori og praksis.

1.1 Problemstilling

Til denne oppgaven har jeg valgt problemstillingen:

«Hvordan kan jeg som sosialarbeider bruke observasjon og samtale for å oppdage psykisk mobbing blant jenter i ungdomsskolealder sett i lys av interaksjonismen?»

Grunnen til at jeg valgte å avgrense problemstillingen til å handle om jenter i ungdomsskolealder er fordi den psykiske mobbingen foregår mest blant jenter (Skotheim & Vågslund, 2008), og fordi ungdomsskolealderen representerer en viktig utviklingsperiode i livet hvor mye av selvbildet blir dannet (Piaget & Inhelder, 2002). Dette gjør også at ungdomsskolealderen er svært sårbar alder for de fleste.

1.2 Begrunnelse for valg av tema

Grunnen til at jeg vil skrive om psykisk mobbing, er fordi dette er et tema som ofte bagatelliseres, men som kan ha større konsekvenser enn det man kanskje tror. Ved å belyse dette fenomenet, sette navn på det og snakke om det, kan kanskje psykisk mobbing tas mer på alvor og få den plassen i kampen mot mobbing som den fortjener (Skotheim & Vågsland, 2008).

Jeg hadde praksis i en ungdomsklubb i mitt andre år som sosionomstudent, og opparbeidet meg i denne perioden mange erfaringer jeg vil ta med meg videre ut i arbeidslivet. Etter mange kvelder med observasjon og deltakelse på ungdomsklubben, etablerte jeg etter hvert gode relasjoner til mange av ungdommene, spesielt jentene. Det var spesielt en hendelse som har lagt grunnlaget for min interesse for psykisk mobbing, samt min avgjørelse og valg av problemstilling til bacheloroppgaven. Ei jente fortalte meg om hverdagen sin som var preget av psykisk mobbing og hvor vanskelig hun syntes det var å fortelle videre fordi det var så vrient å oppdage.

Årsaken til at jeg tar med dette eksempelet er fordi denne situasjonen vekket min interesse for hvor vanskelig det kan være å se denne type mobbing. Hvor går grensen på mobbing og «harmløs erting»? Hvor alvorlig er noen små blikk eller lavmælt fnising (Skotheim & Vågsland, 2008)? Nettopp dette vil jeg se nærmere på i min bacheloroppgave.

1.3 Oppgavens struktur

Den første delen av oppgaven vil ta for seg oppgavens faglige relevans og redegjørelser. Her vil jeg gjøre rede for metoden jeg har brukt for å samle inn relevant data og teori til oppgaven, og hvorfor jeg mener den metoden er den beste for min oppgave. Senere vil jeg redegjøre for *hva* psykisk mobbing er, hvem som mobber og hvilke konsekvenser psykisk mobbing kan ha. Deretter kommer den delen av oppgaven hvor jeg vil belyse teorigrunnlaget for oppgaven. Her vil jeg først gjøre rede for hva interaksjonisme er, og deretter presentere samfunnsforskeren og forfatteren Erving Goffman. Senere vil jeg redegjøre for observasjon og samtale som verktøy for å oppdage og forebygge psykisk mobbing sett i lys av interaksjonismen.

Jeg vil videre komme til drøftingsdelen av oppgaven, der jeg vil se på hvordan jeg som sosialarbeider kan se på og bruke observasjon og samtale som verktøy med et interaksjonistisk syn. Deretter vil jeg se på fordelene og ulempene med observasjon og

samtale, samt se på fordelene det kan ha å benytte seg av begge to. Til slutt i oppgaven vil jeg skrive en avslutning og konklusjon av arbeidet.

1.4 Begrepsavklaring

I denne oppgaven vil jeg ta utgangspunkt i begrepet «psykisk mobbing» som en fellesnevner for skjult mobbing og jentemobbing. Skjult og psykisk mobbing kan gå litt inn i hverandre, da mobbing som ikke er så lett å se, ofte også er psykisk mobbing. Stygge blikk og «uskyldige» kommentarer kan være vanskelig å oppdage for andre, men veldig synlige for dem som opplever det (Åmodt, 2010). Som beskrevet i innledningen, har jeg valgt å avgrense oppgaven til å handle om psykisk mobbing i skolen, da skolen er en viktig arena for ungdommen, og en arena hvor mobbing ofte kan forekomme.

I oppgaven vil jeg bruke betegnelsen «utsatt» eller «mobbeutsatt» for å beskrive jenter som er utsatt for psykisk mobbing. Offerbegrepet kan ofte bli sammenlignet med å være en stakkarslig eller «svak» person, og jeg ønsker ikke å tilegne jentene som er utsatt for psykisk mobbing denne egenskapen (Myklebust, 2015). Samtidig er det slik at en jente kan være et offer for ulike handlinger en mobber utøver, og jeg vil derfor bruke begrepet «offer» i sammenhenger hvor dette er relevant (Myklebust, 2015).

Når det kommer til begrepene «mobbing» og «psykisk mobbing» har jeg implisitt valgt å bruke psykisk mobbing når det handler om teori og litteratur som er rettet mot denne typen mobbing. Når det blir skrevet om mobbing generelt har jeg valgt å utelukke ordet «psykisk», da den generelle delen ikke er rettet mot psykisk mobbing.

1.5 Oppgavens faglige relevans

I denne oppgaven har jeg valgt å fokusere på den som er utsatt for psykisk mobbing. Som sosionom skal jeg jobbe med mange ulike grupper, også ungdommer. Det vil komme frem i oppgaven at psykisk mobbing er spesielt utbredt blant jenter i ungdomsskolealder, og er derfor et tema som kan være viktig å være bevisst på i arbeid med ungdom. I drøftingsdelen ser jeg derfor for meg at sosionomen skal jobbe på en ungdomsskole, slik at oppgaven vil være relevant innenfor mitt yrke og tema. Med denne oppgaven ønsker jeg å belyse psykisk mobbing slik at det kan bli mer åpenhet og flere tiltak for å oppdage dette.

2.0 Metode og fremgangsmåte

Når man velger en metode for oppgaven man skal skrive, velger man en fremgangsmåte for å innhente kunnskap. Det er imidlertid også et middel for å løse problemer og komme frem til ny kunnskap (Dalland, 2012). I denne oppgaven har jeg valgt å innhente kunnskap ved litteraturstudie, som også vil være min metode. Dette betyr at jeg ikke har gjort egne intervjuer eller undersøkelser, men at jeg har innhentet kunnskap fra tidligere litteratur.

En litteraturstudie er en form for *kvalitativ forskning*, som peker på meninger og opplevelser som ikke lar seg tallfeste. Metoden er dybdeorientert og tar sikte på å fremme en helhetsforståelse og en sammenheng, noe jeg ser som et nyttig redskap for å kunne svare på min problemstilling (Dalland, 2012). Ved å bruke litteraturstudie som metode, er det rom for å kunne tolke, analysere og vurdere metodene og dataene jeg har samlet inn.

2.1 Gjennomgang av litteratur

2.1.1 Søkeprosess

Som beskrevet ovenfor, er en litteraturstudie en metode som bruker allerede eksisterende kunnskap og forskning om temaet jeg har valgt. Når jeg har funnet litteratur til oppgaven har jeg vært bevisst på at kunnskapen skal være relevant i forhold til min oppgave, og at min forståelse av temaet kan prege min søkeprosess (Dalland, 2012).

I litteratursøket har jeg brukt søkemotoren Oria, en database innenfor nettsiden til Høgskulen i Sogn og Fjordane. Her brukte jeg søkeord som «psykisk mobbing», «skjult mobbing», «jentemobbing», «jenter og mobbing» og «konsekvenser mobbing». Søkeordene var preget av ulike antall treff, og derfor søkte jeg etter hver med ord jeg fant i de tidligste søkene for å få et større antall treff. Da jeg senere fant relevante bøker og artikler, lette jeg i deres litteraturliste for å finne mer litteratur om akkurat psykisk mobbing, og ikke bare mobbing generelt. Dette lyktes jeg med, og vil derfor nå belyse hvilke bøker jeg har valgt som utgangspunkt oppgaven for å belyse hvordan en sosialarbeider kan oppdage psykisk mobbing blant jenter i ungdomsskolealder.

2.1.2 Angitt litteratur

For å gjøre rede for observasjon og samtale med elevene har jeg benyttet meg av boken «Skjult mobbing i skolen – jenter og de viktige relasjonene» skrevet av Kari Myklebust. Den ble utgitt i 2015, og er ikke en primærkilde, da hun ikke presenterer et eget forskningsprosjekt. Myklebust er utdannet lektor med spisskompetanse på mobbing, og

henviser til mange primærkilder og fagfellevurderte artikler i boken sin, noe som gjør at boken er troverdig i sin framtoning. Det er også en styrke at boken ble utgitt i 2015, da den nyeste forskningen på feltet er representert i boken.

I samsvar med boken til Myklebust vil jeg bruke boken «Slik stopper vi mobbing» av Erlend Moen, en lektor med lang erfaring i å veilede skoler i mobbesaker. Boken er basert på hans egne opplevelser og hvilke metoder han brukte for å stoppe mobbingen han observerte, og boken er derfor å regne som en primærkilde. Boken ble gitt ut av Universitetsforlaget i 2014, noe som gjør at boken trolig er oppdatert på nyere forskning (Dalland, 2012). Moen presenterer i denne boken en teori om at et godt, systematisk arbeid for å fremme gode verdier i klasserommet er viktigere enn forebyggende programmer i kampen mot mobbing.

Videre i arbeidet for å innhente kunnskap om hvordan jeg som sosialarbeider kan bruke observasjon og samtale for å oppdage psykisk mobbing i skolen, vil jeg benytte meg av et sosial-analytisk verktøy som er utviklet av Tove Flack (2010). Hun er en kjent forsker innenfor skjult og psykisk mobbing, og har laget et hefte som ser ment for å være et verktøy for lærere til å forebygge og avdekke skjult mobbing. Heftet til Flack ble gitt ut i 2010, og mange av metodene som er belyst i dette heftet blir også angitt i boken til Myklebust. Fordi dette er et hefte, og ikke en fagfellevurdert artikkel eller bok, vil jeg bruke dette som et verktøy i oppgaven, men ikke som en hovedkilde.

I og med at jeg skal se på observasjon og samtale som et verktøy sett i lys av interaksjonismen, har jeg valgt å ta utgangspunkt i boken «Vårt rollespill til daglig» av Erving Goffman (1992). På norsk ble boken først gitt ut i 1974, hvilket betyr at dette er eldre litteratur. Jeg har allikevel valgt å benytte meg av denne fordi det er en primærkilde, og Goffman regnes for å være en av de viktigste representantene for interaksjonistisk sosiologi (Store Norske Leksikon, 2012).

«Mobbing i skolen – hva vet vi og hva kan vi gjøre» er skrevet av Dan Olweus som er professor i psykologi ved Universitetet i Bergen. Han hadde forsket på mobbing i over 20 år da boken ble gitt ut i 1992. Han var med på å legge frem det første anti-mobbeprogrammet i verden, og betraktes som grunnleggeren av forskningsområdet på mobbing. Denne boken er en primærkilde, da all forskning er foretatt av forfatteren selv, og er flittig brukt som kilde i litteraturen jeg har anvist ovenfor. Til definisjoner og forskningsinformasjon har jeg brukt denne boken som litteraturkilde da den er primær.

2.2 Kildekritikk

Ifølge Dalland (2012) er kildekritikk de metodene som brukes for å fastslå om en kilde er sann eller ikke. Det betyr at man må vurdere kildene som benyttes til oppgaven. Han skriver videre at det er to sider ved kildekritikk, og at den ene handler om å få hjelp til å finne frem til litteratur som på best mulig måte kan belyse problemstillingen som er satt, som kalles litteratursøk, noe jeg har gjort rede for tidligere i oppgaven. I denne delen vil jeg ta for meg den andre delen av kildekritikk, som handler om å gjøre rede for litteraturen jeg har anvendt i min oppgave, og hvilken relevans de har for min problemstilling (Dalland, 2012). Jeg vil presentere kildekritikken på en slik måte at leseren kan ta del i refleksjonene jeg har gjort rundt valg av litteratur, og gyldigheten kildene jeg har anvendt har for min problemstilling.

Jeg vil også her belyse det faktum at jeg er klar over at mine meninger, oppfatninger og forkunnskap har vært med på å prege mine valg av søkeord, hvor jeg har lett og hvilken litteratur jeg har valgt. Jeg har implisitt valgt ut litteratur som kan hjelpe meg på veien mot å finne ut hvordan jeg som sosialarbeider kan oppdage psykisk mobbing i skolen, noe som gjør at mitt subjektive syn på relevant litteratur kan ha påvirket mitt resultat.

I oppgaven har jeg anvendt mye sekundærlitteratur, altså forfattere som har bearbeidet og representert forskning som er gjort av andre enn den opprinnelige forfatteren. Dette kan være en ulempe da all tekst er åpen for tolkning, og jeg kan derfor gå i fellen med å arve andres feiltolkninger eller unøyaktigheter (Dalland, 2012). Jeg har derfor prøvd å søke opp primærkilden til forskningen, og lyktes med å bekrefte at metodene som er blitt angitt i mine hovedkilder er nokså like primærkilden, som i de fleste sammenhenger har vært Dan Olweus. Jeg har allikevel valgt å ta utgangspunkt i de nyere bøkene, da de er mer oppdatert på samfunnet i nyere tid.

Når jeg har søkt etter litteratur som kan hjelpe meg å besvare problemstillingen min, har jeg måtte se bort fra at jeg skal ta utgangspunkt i at jeg er en sosialarbeider. Grunnen til dette er at alle treffene jeg har funnet på mine søk om psykisk mobbing har vært relatert til læreryrket. Bøkene til Myklebust (2015), Moen (2014) og Flack (2010) er alle bøker som peker på hvordan *lærere* kan oppdage og forebygge psykisk mobbing. På grunn av problemstillingen har jeg allikevel valgt å benytte meg av disse bøkene, selv om de ikke er direkte relatert til mitt yrke som sosialarbeider.

3.0 Redegjørelser

3.1 Et ungt forskningsfelt

Forskningen på mobbing er relativt ungt, og det er spesielt de siste tiårene det har vært økende interesse og oppmerksomhet rundt temaet (Moen, 2014). Den akademiske interessen for mobbing startet i Skandinavia, og siden har spredt seg til hele verden. Dan Olweus et kjent navn i denne sammenhengen, og har hatt en stor betydning for videre forskning på dette feltet siden han startet sin forskning på 1970-tallet (Moen, 2014).

Den psykiske mobbingen er det derimot ikke forsket like mye på, og er derfor enda på et tidlig stadium (Myklebust, 2015). Enkelte av forskerne, som Dan Olweus, delte opp mobbingen i direkte og indirekte mobbing, men det var ikke før i 2010 at det ble fokus på den indirekte mobbingen som kan forstås som psykisk mobbing (Myklebust, 2015).

3.2 Definisjon på mobbing

Ordet «mobbing» er blitt et slags moteord de siste årene, og noen mener ordet er blitt slitt. Ordet stammer fra det engelske ordet «mob» og beskriver at det vanligvis er en stor og anonym gruppe som er aktive (Olweus, 1992). Selv om ordet omhandler en hel gruppe, brukes også ordet når det er en enkeltperson som trakasserer eller utfører negative handlinger mot en annen person (Olweus, 1992). Definisjonen av mobbing er fremsatt slik;

«Med mobbing eller plaging forstår vi psykisk og/eller fysisk vold rettet mot et offer, utført av enkeltpersoner eller grupper.

Mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom offer og plager, og at episodene gjentas over tid» (Flack, 2010, s. 6).

Underveis i skrivingen av denne oppgaven har jeg kommet over mange definisjoner av mobbing. Det som går igjen i alle definisjonene, er at mobbing er plaging/erting som foregår over tid. Tid er et relativt begrep, og det er opp til hver enkelt å bestemme hvor lang tid som er nok tid til å kunne kalle det mobbing. Slik jeg ser det er mobbing et subjektivt begrep der den som er utsatt selv må bestemme om det oppfattes som mobbing, med forbehold om det relative begrepet «over tid» (Myklebust, 2015). Jeg vil gjerne komme med et eksempel på dette. Mari opplever å bli fratatt tingene sine i friminuttene og at de andre jentene flytter jakken sin bevisst vekk fra hennes. Dette opplever hun noen få ganger i uken, men på grunnlag av disse «små» hendelsene, føler Mari seg krenket. Blir Mari mobbet? Er det slik at

det skal en rekke med hendelser, over en periode på flere måneder, som skal til for at det er mobbing? Dette tror jeg ingen kan svare på, da opplevelsen er subjektiv, og det ikke er til noens disposisjon å frata Mari sin følelse av å bli krenket.

3.2.1 Hva er psykisk mobbing?

Det finnes jenter som slåss så fillene fyker, og det finnes gutter som baksnakker og fryser ut andre gutter. Det finnes alltid unntak, men dette er ikke normalen (Skotheim & Vågsland, 2008). De fleste jenter slår ikke personen de har et problem med, de bryter dem heller ned. De bryter dem ned ved å sette ut rykter, sende stygge blikk, snakke ironisk og slenge ut «uskyldige» kommentarer. Jentene som blir angrepet får ikke store blåmerker og blodige nesar, men slagene er allikevel voldsomme. Sårene og kuttene synes kanskje ikke utenpå, men de er der allikevel, i form av følelser. De både svir og verker i lang, lang tid etterpå (Skotheim & Vågsland, 2008).

Skotheim og Vågsland (2008) skriver i boken sin at hver tiende norske jente blir mobbet i det skjulte. De skriver også at det er vanskelig å oppdage, for det er få jenter som vil fortelle at de blir utsatt for mobbing. Grunnen til dette er at psykisk mobbing ikke er så stort og åpent tema som det vi kanskje ønsker. Mange av jentene forteller at de ikke har turt å si noe, for de var usikre på om det var *alvorlig* nok med stygge blikk og noen «uheldige» dytt av jenter som gikk forbi i korridoren. Psykisk mobbing handler ikke om fysisk vold, men om utestenging, latterliggjøring, ryktespredning eller digital mobbing (Myklebust, 2015). En annen grunn til at det er vanskelig å oppdage er fordi jenter som utøver psykisk mobbing ofte bruker mye energi på å skjule det for utenforstående og voksenpersoner. De kan ofte «forvandles» idet en voksen kommer i nærheten for å virke som en snill og inkluderende venn for den utsatte (Myklebust, 2015).

Psykisk mobbing handler om å bli brutt ned av andre jenter. Psykisk mobbing handler om å sitte igjen med en følelse av skam og skyld når skoledagen er omme (Skotheim og Vågsland, 2008). Virkemidlene mobberne bruker for å bryte ned en person psykisk er mer subtile, og blir derfor vanskeligere å fange opp av en voksenperson (Myklebust, 2015).

Psykisk mobbing kan også foregå over internett eller telefon, da teknologien i dag har gjort at man kan være anonym. Mobbing over nett og mobil kan virke utmattende for den utsatte da det nå ikke er uvanlig å være «online» hele døgnet, og den utsatte får derfor ikke fri fra mobbingen når for eksempel skolen er slutt.

3.3 Hvorfor mobber mobberne?

Psykisk mobbing er tett knyttet opp mot sosial posisjon og venns­kapsrelasjoner. I ungdomsalderen er det viktig for jenter å bli sett og beundret i vennegjengen, og mobbing kan være en utløsende faktor om noen skulle true status og makt. Ved å bryte noen ned i en jentegjeng, kan man selv komme opp, noe som kan være hovedformålet til jentene som utøver psykisk mobbing (Myklebust, 2015). Jentene som utøver psykisk mobbing viser seg å være ressurssterke og populære jenter som klarer seg bra på skolen, og på grunn av dette kan det være vanskelig for lærere og andre voksenpersoner å tro at disse flinke jentene mobber andre jenter (Myklebust, 2015).

Det viser seg også at de som blir utsatt for psykisk mobbing blir mobbet av venner og andre nære relasjoner, og angrepene kan være uforutsigbare. Tove Flack (2013) beskriver at den psykiske mobbingen ofte finner sted i mindre grupper hvor jentene er tett knyttet til hverandre, og at det kan være mange medløpere i kretsen rundt. Med dette mener hun at det kan være noen som kommer inn i gruppen, mens andre kan bli kastet ut. I noen tilfeller ser man at jentene som blir utsatt for psykisk mobbing har vært med på å mobbe andre tidligere, eller er med på å gjøre det når de har kommet inn i gruppen igjen. Dette kan virkes å være en forsvarsmekanisme for å ikke bli kastet ut av gruppen igjen, og for å beholde statusen sin som et medlem av jentegjengen (Myklebust, 2015).

3.4 Konsekvenser for ofre av psykisk mobbing

Å bli utsatt for mobbing over en lang periode er den største enkeltårsaken til psykiske helseplager hos barn og unge i Norge (Moen, 2014). På personer som blir utsatt for psykisk mobbing kan man se spor av påvirkning i hjernen. Disse sporene kommer av stresset mobbingen fører med seg og kan sammenlignes med spor av aldring (Moen, 2014).

Reidar Hjer­mann fra Barneombudet i Norge hadde et innlegg i boken til Skotheim og Vågsland (2008) da han jobbet som psykolog. Han skriver at barndommen er noe som sitter i en person hele livet, og at ingen legger den helt bak seg. Han skriver videre at damene han har som klienter fortsatt preges av de stygge kommentarene og blikkene de fikk fra andre jenter i barndommen. De hadde uflaks, skriver han. Uflaks som møtte på jenter som følte de måtte trække på andre jenter for å føle seg større selv (Skotheim & Vågsland, 2008).

Å bli holdt utenfor fellesskapet, og til stadighet bli utfrys­tet og isolert, kan få store konsekvenser for den som blir utsatt. Gjentatte ganger har studier vist at det er en sterk korrelasjon mellom de som har blitt utsatt for mobbing i ungdomsskolealder og de som blir

diagnostisert med angst, depresjon og selvmordstanker senere i livet. Det viser seg også at disse sammenhengene utspiller seg oftere hos jenter enn hos gutter, da jenter ofte utøver psykisk mobbing som går utover den mentale helsen til den mobbeusatte (Myklebust, 2015).

4.0 Teori

4.1 Hva er interaksjonisme

Interaksjonisme handler om interaksjon, altså samhandling. Samfunnsforskeren Erving Goffman definerer en interaksjon som:

«den gjensidige innflytelse personer har på andres handlinger når de befinner seg i deres umiddelbare fysiske nærvær. En interaksjon kan defineres som all den interaksjon som finner sted ved hver bestemt anledning når en gruppe personer befinner seg samlet en tid» (Goffman, 1992, s. 22).

Interaksjon i dette tilfellet handler om mennesker som møtes ansikt til ansikt, og man kan forklare en interaksjon som et møte mellom to eller flere mennesker. Store Norske Leksikon forklarer det som et «forsøk på å forklare atferd og utvikling som et resultat av samspill mellom årsaksforhold» (Store Norske Leksikon, 2012). I interaksjonismen er det ikke arv eller miljø som former individet. Derimot kan arvefaktorene bli påvirket av et miljø, og avhengig av genetikken vil påvirkningen bli ulik (Store Norske Leksikon, 2012). Interaksjonistene mener at handlingene våre blir styrt av hvordan vi definerer ulike situasjoner, og at en situasjon er virkelig om man ser på den som virkelig. Hvordan en person opplever en situasjon er ikke bare den personens virkelighet, men det bestemmer også atferden (Goffman, 1992).

Interaksjonisme handler i bunn og grunn om kommunikasjon, og Goffman deler en persons evne til å uttrykke seg selv inn i to former for tegn – det uttrykket personen *gir*, og det uttrykket han *avgir* (Goffman, 1992). Det inntrykket en person gir, er når uttrykkene forekommer verbalt eller tilsvarende symboler som blir benyttet åpent og utelukkende for å formidle opplysninger som både personen og de andre forbinder med symbolene. Denne kommunikasjonen er den tradisjonelle, men dog snever. Når en person avgir et uttrykk, handler det om en lang rekke handlinger som andre kan oppfatte som karakteristiske for den som utøver handlingene, om de andre tar utgangspunkt i at handlingen ikke oppsto direkte for

å formidle opplysningen som ble gitt (Goffman, 1992). På lik linje med at disse kommunikasjonsformene kan forklares med at det er ulike tegn, kan man også forstå det som verbal- og non-verbal kommunikasjon. Ved å lese andre, se på kroppsspråk og ansiktsuttrykk kan man lese mye av hvordan en person oppfatter en situasjon.

4.2 Erving Goffman

Goffman har forsket på hvordan vi mennesker kan få innsikt i oss selv, hvordan vi omgås andre. Han har belyst dette ved å bruke en teaterforestilling som metafor, og forklarer hvordan vi ønsker at andre skal få et bestemt bilde av oss selv, hvordan vi vil bli presentert og hvordan vi må forsvare oss i ulike situasjoner. Han mener at rollespill, selvpresentasjon og inntrykksmanipulering er grunnleggende trekk som skaper et samfunn (Goffman, 1992). Modellen hans, teaterforestillingen, har han delt opp i scenen, backstage og publikum. På scenen er det opptredener. Goffman definerer en opptreden som en virksomhet personer bruker for å ha innvirkning på andre deltakere og publikum. Når en person opptrer på lik måte for samme publikum under ulike situasjoner, kan denne personen få tildelt en sosial rolle (Goffman, 1992). Goffman mener at rollene man spiller fremfor hverandre har en stor påvirkning av vår atferd i samhandling. I hans metafor om at livet er en teaterforestilling mener han vi presenterer oss selv på ulike måter ut i fra hvilken situasjon vi er i og hvilket publikum vi opptrer for. Han skriver videre at det første som skjer i møte med andre mennesker er at man lager seg en oversikt over situasjonen, og beskriver dette som en situasjonsdefinisjon. Ved å lage en oversikt tar man med seg minner fra liknende situasjoner tidligere for å kategorisere menneskene man møter, og sender ut signaler for å påvirke kategoriseringen til det andre individet med for eksempel å signalisere sosial status. På bakgrunn av situasjonsdefinisjonen skjer det en rollefordeling, og man tilpasser seg situasjonen ut i fra rollen man har fått tildelt (Goffman, 1992).

Ved å ha blitt tildelt en sosial rolle gis det forventinger om hvordan personen skal opptre i ulike sosiale situasjoner. Ved å opptre på en bestemt måte kan personen som opptrer påvirke publikum sine forventinger til en senere tildelt sosial rolle. Dette forutsetter at publikum tar inntrykket personen ønsker å gi alvorlig, og det kan være hensiktsmessig for den sosiale rollen at publikum tar det for gitt at personen har de egenskapene hun utgir seg for å ha.

På scenen er det også noen som Goffman har valgt å kalle for kynikere. Han forklarer at personer som spiller en rolle for et publikum selv må tro på rollen og må være interessert i publikums oppfatning. Om personen ikke gjør dette, er ikke rollen oppriktig, og kan derfor

kalles en kyniker. Kynikeren kan føle en glede over å ha muligheten til å leke med publikumet sitt, da det er underforstått at publikum må ta slike opptredener alvorlig (Goffman, 1992). Han skriver videre at det ikke er sikkert at kynikeren med hensikt fører publikum bak lyset for egne fordeler, men fordi hun mener det er til deres eget- eller samfunnets beste. Han forklarer at de som presenterer en falsk opptreden, de som hykler, bedrar og svindler, har en motsetning mellom ytre skinn og virkelighet. Om denne personen mot all formodning avslører dem selv, kan dette føre til tapt anseelse for godt, og den sosiale rollen de har fått tildelt blir svekket (Goffman, 1992).

Goffman mener at backstage er stedet hvor opptredenen forberedes. Han skriver at tilgangen til backstage er begrenset for å hindre at tilskuerne skal oppdage en opptreden som ikke er til deres favør. Her vil hemmeligheter som kan avsløre spillet på scenen komme frem (Goffman, 1992).

4.3 Observasjon som verktøy

Observasjon kan foregå både skriftlig og verbalt. Ved å observere for eksempel flere friminutt på skolen for så å skrive ned hva som har skjedd, hvordan jentene snakket til hverandre og samspill generelt, kan det være mulig å fange opp mønstre som kan være vanskelige å se i dagliglivet (Flack, 2010). For å belyse resten av skolen hva som foregår kan det være lurt å loggføre oppdagelsene, gi til kontaktlærer og ta opp på lærermøter. Ved å gjøre dette er det enda flere øyne og ører som er åpne for psykisk mobbing blant jentene i friminuttene (Myklebust, 2015).

For å kunne bruke observasjon som et verktøy for å oppdage psykisk mobbing er det viktig å ha noen holdepunkter for hva man skal se etter. Som nevnt tidligere defineres mobbing som plaging over lengre tid, og man kan derfor ikke ta utgangspunkt i enkelthendelser. Psykisk mobbing handler om verbale og nonverbale uttrykk, samt krenkende handlinger, så det er derfor viktig å se etter nettopp dette i observasjonen (Flack, 2010). Interaksjonismen forteller oss noe om hvordan mennesker opptrer framfor hverandre, og ved å ha denne kunnskapen i bakhodet når man observerer kan man oppdage situasjoner hvor elevene kan sies å være både på og bak scenen.

Hvis man har mistanke om at det foregår psykisk mobbing i en spesifikk jentegjeng, og vil observere disse i friminuttene, vil den ansatte ved skolen i de aller fleste tilfeller være involvert i det som observeres, da de ofte går rundt i skolegården. Om det skulle oppstå en situasjon i en interaksjon mellom noen jenter, vil den ansatte kunne gripe inn raskt, men

jentene som utøver psykisk mobbing gjør som nevnt tidligere en innsats for å skjule hva som foregår (Myklebust, 2015). Det vil være vanskelig for en sosialarbeider å være passiv observatør, da man er en naturlig del av elevenes miljø på skolen. Jentegjengen kan fort endre atferd med voksne i nærheten, og kan derfor utøve psykisk mobbing til tross for at sosialarbeideren er synlig i friminuttet (Myklebust, 2015).

4.4 Samtale som verktøy

Det er ikke all mobbing som er lett å fange opp under observasjon. Samtaler med enkelte elever kan derfor være et godt verktøy for å bekrefte eller avkrefte psykisk mobbing (Myklebust, 2015). Før en slik samtale kan det være viktig å tenke gjennom hvilke spørsmål man skal stille og hvordan man vil gjøre det. I et slikt tilfelle kan det også være lurt å ta ut eleven i en faglig sammenheng, slik at det ikke vekkes mistanke hos de andre elevene (Myklebust, 2015). Disse møtene kan gi et godt innblikk i hierarkiet i klassen, samt hvordan den sosiale strukturen foreligger i vennegjengene (Flack, 2010). Om man velger å ha slike samtaler med flere av de aktuelle jentene i gruppa vil man etter hvert kunne etablere seg et helhetsbilde og få et større overblikk. På denne måten kan man lettere gjøre tiltak i en enkeltsak (Flack, 2010).

For at elevene skal føle seg trygge under en slik samtale, er det viktig at sosialarbeideren understreker at det ikke er noen andre elever som vil få vite hva som har blitt snakket om under samtalen. På den måten kan eleven føle seg tryggere på å fortelle åpent om sin egen situasjon og tolkning av andre situasjoner uten frykt for å bli utsatt selv (Myklebust, 2015).

Noe av det viktigste med slike samtaler vil være å ikke stille ledende spørsmål til elevene. Alle bør ha en lik mulighet til å kunne svare ut i fra sitt eget perspektiv, og ikke føle at sosialarbeideren ønsker et spesifikt svar (Myklebust, 2015). Eksempel på slike spørsmål kan være «hvordan trives du på skolen?», «vet du om noen i klassen som ikke har det bra?» eller «hvem synes du bestemmer mest i klassen?». På denne måten kan elevene svare hva de selv vil, og sosialarbeideren kan komme med oppfølgingsspørsmål til de spørsmålene som er mest essensielle for å oppdage psykisk mobbing i en gruppe (Myklebust, 2015).

Om situasjonen handler om en jentegjeng i en klasse, skriver Flack (2010) at det vil være hensiktsmessig å intervju alle jentene i klassen for å få et helhetlig bilde. Dette fordi informasjonen til kun de jentene det gjelder ikke vil være pålitelig nok til å komme frem til en konklusjon (Flack, 2010).

5.0 Drøfting

For å forstå teorien til Goffman om teaterstykke, vil jeg sette observasjon og samtale med ungdommene som et eksempel for å forstå hvordan Goffmans teori kan foregå i praksis. Sett i lys av at Goffman sier at personer spiller en rolle for å oppnå en forståelse av hvilke egenskaper en selv har for andre, kan jeg se det slik at samtalene med ungdommene er scenen. Dette grunnet at de i samtalen kan innta en rolle hvor de ønsker å innfri forventninger de tror jeg har til dem. Backstage i dette tilfellet vil være når jentene viser sine hemmeligheter som vil være den psykiske mobbingen. Ved å utføre en observasjon av den eventuelle jentegjengen vil jeg få mulighet til å få et innblikk i hvordan de opptrer backstage uten at de spiller «uskyldige» for meg som voksenperson. Publikum vil i dette tilfellet være de andre jentene i jentegjengen til den eller de som utøver psykisk mobbing. De kan være tilskuere av mobbingen uten å ta del i den selv. Jeg vil nå se hvordan samtaler og observasjon kan brukes i praksis sett i lys av interaksjonismen. Jeg vil først ta for meg samtaler som scenen, for så å se på observasjon som backstage.

5.1 Samtale som scene

Flack beskrev som tidligere nevnt at det vil være viktig å tenke gjennom tidsbruk og rekkefølge på samtalene. Hun skriver at samtalene ikke skal oppleves som en stressende situasjon, og at det derfor er viktig å sette av god tid til hvert intervju. Hun kommer senere med et forslag på at en skoletime skal bli brukt til hver samtale (Flack, 2010). Hun skriver også at det vil være hensiktsmessig å utføre alle intervjuene på en skoledag, slik at elevene ikke har mulighet til å diskutere innholdet i samtalene med hverandre. Dette forutsetter at det er tilstrekkelig med ansatte med tid og kunnskap nok til å utføre oppgaven på foreslått måte. Om jeg tar utgangspunkt i at det er 15 elever som skal intervjues, og at alle elevene skal ha en hel skoletime (45 min) til intervju, vil det være mange voksenpersoner må være tatt ut til denne oppgaven. Sett ut i fra eksemplet, vil man trenge tre ansatte som kan utføre intervjuene på tvers av hverandre for å rekke alle, samt en lærer eller flere som står for undervisningen mens intervjuene foregår. Dette impliserer at det må være minst tre voksenpersoner utenom undervisningslærerne som jobber med akkurat denne saken en hel skoledag. Om ikke tid og kapasitet strekker til, kan dette ha konsekvenser for samtalene som skal utføres. Uten at jeg kan si noe med sikkerhet, vil jeg tro at mange skoler vil ha problemer med å gjennomføre en slik intervjurunde innen anbefalt tidsrom.

Som nevnt tidligere vil da konsekvensene kunne bli at jentene vil ha mulighet til å diskutere innholdet i samtalene med hverandre. Grunnen til at dette kan bli en stor konsekvens er fordi lederne i den eventuelle jentegjengen som utøver psykisk mobbing kan legge press på sine medelever i forhold til hva de skal si og ikke. En slags løsning på dette kan være rekkefølgen. Om skolen ikke har tid og kapasitet til å utføre alle samtalene på en skoledag, kan det være lurt å ta samtalene med dem man tror er mest aktive på mobbefronten til sist (Flack, 2010). På denne måten vil ikke lederne ha mulighet til å påvirke sine underslåtter til hva de skal si og ikke i samtalene, da de ikke selv vet hva det går ut på. En svakhet med dette er at lederne som utøver den psykiske mobbingen kan true og manipulere den utsatte til å fortelle hva hun har sagt til læreren, slik at hun selv kan motsi dette i den samtalen hun skal ha senere.

Som jeg har nevnt tidligere, kan samtalen sett i lys av Goffman sin teori om teaterforestillingen, være scenen hvor aktørene opptrer. Jeg som sosialarbeider vil ha vanskeligheter med å få et helhetlig bilde av en interaksjon mellom jentene i klassen ved kun å utføre samtaler. Grunnen til det er at jentene selv kan styre sine egne svar, og jeg vil være publikum til et eventuelt spill. For å få en full oversikt og et innblikk i hvordan samspillet fungerer mellom jentene, kan det være hensiktsmessig å bruke observasjon i tillegg til samtaler.

5.2 Observasjon som backstage

I og med at observasjon kan foregå i det skjulte, kan dette ses som å være backstage i teorien til Goffman. Med en forutsetning om å oppdage psykisk mobbing blant jentene på skolen kan det være hensiktsmessig å observere jentene når de ikke bedriver et eventuelt skuespill ovenfor meg som sosialarbeider. Under observasjonen kan jeg iaktta de elevene jeg har en formening om utøver psykisk mobbing, og kan observere hvordan de samhandler med den eventuelle utsatte uten at de er påvirket av mitt nærvær og rollen de spiller ovenfor meg. Når det er mobbing en skal oppdage, hjelper det lite å observere hvert enkelt individ alene (Flack, 2010). Samspill og kommunikasjon sett opp mot psykisk mobbing kan være noe av det vanskeligste og mest komplekse å få innblikk i om man ikke selv er direkte involvert. Grunnen til det er at psykisk mobbing handler om å mobbe en person samtidig som det blir brukt energi på å skjule det fra utenforstående og voksenpersoner (Flack, 2010). Derfor er det viktig at den som skal observere elevene kjenner til det sosiale spillet som foregår utenfor klasserommets fire vegger. Å kjenne til relasjonene mellom elevene kan ha en viktig betydning for å forstå det sosiale spillet, da det finnes tilskuere og medspillere i alle mobbeforløp. Ved å kjenne til det sosiale spillet mellom elevene vil man også kunne se om

noen relasjoner endres over tid (Myklebust, 2015). Det kan derfor være hensiktsmessig å ha kontinuerlige møter med alle ansatte på skolen med dette som tema. Da ungdomsskoleansatte har mange elever å forholde seg til, kan det være vanskelig å ha en oversikt over det sosiale spillet til alle klassene på skolen. Tid og kapasitet kan også her være et problem i forhold til gjennomførelse, men ved å ha kontinuerlige møter angående relasjonene elevene mellom vil det kunne åpne opp for en mulighet for de ansatte å se om noen av relasjonene endrer seg over tid, og deretter dele dette videre på møtene.

I det videre løpet i observasjonen må man prøve å se etter hvem som er igangsetterne av mobbingen, da det alltid er en leder eller en ledergruppe som starter en prosess som gjør at en enkelt sin utestengning av det sosiale spillet vedvarer (Myklebust, 2015). I dette tilfellet kan det være en fordel å ha kjennskap til teorien til Goffman da man kan se etter lederne som tilsynelatende er mye på scenen.

Ulempen ved observasjon ved diskresjon er at man kan gå glipp av den verbale dialogen blant jentene. Det har tidligere kommet frem i oppgaven at mye av den psykiske mobbingen handler om «uskyldige», spydige og ironiske kommentarer, som impliserer at psykisk mobbing kan ha stort utslag i verbal kommunikasjon. Uttrykket «jeg skulle ønske jeg kunne vært en flue på veggen» er et uttrykk jeg mener passer godt i denne sammenhengen. Det vil være vanskelig for meg som sosialarbeider å få med meg all den verbale kommunikasjonen mellom jentene ved å observere utenfra, og kanskje gå glipp av selve nøkkelen i arbeidet for å oppdage den psykiske mobbingen. Om jeg velger å skape en situasjon hvor jeg kan observere ved å være tett på jentene, kan det hende at de fremtrer på scenen for meg ved å spille uskyldige og hyggelige mot alle.

De som utøver psykisk mobbing kan, sett i lys av Goffmans teori om teaterstykke, være de han beskriver som kynikere. Som nevnt mente han at kynikere kan føle en glede for å ha muligheten til å leke med publikumet sitt, og at kynikeren kan føre publikumet sitt bak lyset (Goffman, 1992). Han beskrev videre at kynikerne har en motsetning mellom ytre skinn og virkelighet, noe jeg som sosialarbeider bør være klar over i arbeidet for å oppdage psykisk mobbing. Goffman skrev at backstage inneholder hemmeligheter som kan avsløre spillet som kommer frem på scenen, og at hvis kynikerne ble avslørt kan den sosiale rollen de har fått tildelt bli svekket (Goffman, 1992). Dette kan være grunnen til at de jentene som utøver psykisk mobbing kan endre personlighet når det er en voksenperson i nærheten. Hvis jeg som sosialarbeider kommer for nær jentene når de er backstage kan jeg komme til å avsløre

hemmelighetene deres, nettopp den psykiske mobbingen. Spørsmålet er hvor nært jeg *kan* komme uten at jentene blir redde for å bli avslørt. For å kunne komme så nær jentene backstage at jeg kan oppdage hemmelighetene deres, må jeg være en del av jentegjengen selv. Det vil selvfølgelig være vanskelig for meg som sosialarbeider å bli en del av jentegjengen, og kan derfor ikke se på dette som en mulighet. Ulempen med observasjon er at jeg aldri vil komme tett nok på jentene til å få med meg deres sosiale roller og skuespill uten at jeg påvirker dem med mitt nærvær. På bakgrunn av Goffmans teori om at backstage er et skjulested hvor tilgangen er begrenset, vil jeg aldri få med meg hele hemmeligheten jentene skjuler i sitt skuespill ovenfor meg.

5.3 Hvor usynlig er det egentlig?

Frem til nå har jeg fremstilt det som nesten umulig å oppdage psykisk mobbing blant jentene da jeg har forsøkt å belyse hvor vanskelig det kan være å oppdage den verbale kommunikasjonen mellom jentene uten at de bedriver skuespill. Jeg har også forsøkt å belyse hvor vanskelig det er med tid og kapasitet for å kunne utføre samtaler med elevene til samme tid over kort tid, og at det er en mulighet for at jentene har blitt manipulert av lederne. Det er her kunnskap om psykisk mobbing spiller en stor rolle. Det har kommet frem i oppgaven at psykisk mobbing kan handle om stygge blikk, nesten umerkelige fysiske handlinger og «uskyldige» kommentarer. Når jeg som sosialarbeider har kunnskap til dette og kjenner til disse små «tegnene» jentene gir til hverandre, finnes det et lite håp om at jeg kan oppdage psykisk mobbing blant jentene. Ved observasjon ved diskresjon kan jeg oppdage disse tegnene uten å være en del av samspillet eller påvirke jentenes sosiale roller ved at jeg er tilstede.

Ved å utføre samtaler som gjør at jeg kan kartlegge det sosiale spillet i klassen, samtidig som jeg observerer den sosiale interaksjonen som foregår i friminuttene eller i timen, har jeg en mulighet til å lage meg et helhetsbilde av hva som foregår. Ved å bruke både observasjon og samtale i arbeidet for å oppdage psykisk mobbing kan jeg se sammenhenger mellom hva som har blitt sagt i samtalene med meg og hva som faktisk skjer når jentene tror jeg ikke følger med. Ved å benytte meg av observasjon før og etter samtalene, kan jeg etter hvert trekke konklusjoner om det jentene har sagt under samtalene med meg er sant eller ikke. Jeg vil på denne måten få oppleve jentene både på scenen og backstage.

6.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg forsøkt å belyse hva psykisk mobbing er. De «uskyldige» kommentarene og de himlende øynene kan ha stor innvirkning på hverdagen til den som blir utsatt. Dette er et tema jeg finner interessant og viktig, og lærdom jeg vil ta med meg videre ut i arbeidslivet. Det har kommet frem at slike hendelser i et utviklingsstadium i livet kan gi konsekvenser som nedsatt psykisk helse senere i livet. Jeg har brukt verktøyene til Myklebust (2015) og Flack (2010) som teoretisk grunnlag, og sett dette opp mot teorien til Goffman (1992) om at livet er et teaterstykke hvor alle spiller forskjellige roller.

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan jeg som sosialarbeider kan bruke observasjon og samtale som verktøy for å oppdage psykisk mobbing blant jenter i ungdomsskolealder sett i lys av interaksjonismen. Jeg har oppdaget at det kan være en fordel for meg og mitt yrke å se teori sammen med praksis. Jeg har sett at det går an å bruke teorien til Goffman om at livet er et teaterstykke i sammenheng med psykisk mobbing da alle opptrer for forskjellig publikum i ulike situasjoner. Jeg har også sett at det kan være hensiktsmessig for meg som sosialarbeider å benytte meg av både observasjon og samtale for å få et helhetlig bilde av en eventuell situasjon, samt det sosiale spillet blant jentene det gjelder. Jeg har i oppgaven forsøkt å belyse at det kan være vanskelig å oppdage psykisk mobbing blant jenter da det hele tiden vil være en sjanse for at man er vitne til et skuespill, men at kunnskap og viten om de ulike «tegnene» kan være en god hjelp på veien mot å oppdage psykisk mobbing.

7.0 Litteraturliste

7.1 Litteraturkilder

- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS
- Flack, T. (2010). *Innblikk – et sosial-analytisk verktøy for å forebygge og avdekke skjult mobbing*. Stavanger: Senter for atferdsforskning
- Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax Forlag AS
- Hirigoyen, M. F.(2002). *Hverdagens skjulte ondskap*. Otta: N.W. Damm & Søn AS
- Moen, E. (2014). *Slik stopper vi mobbing – en håndbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Myklebust, K. (2015). *Skjult mobbing i skolen*. Oslo: Kommuneforlaget AS
- Olweus, D. (1992). *Mobbing i skolen – hva vet vi og hva kan vi gjøre*. Oslo: Universitetsforlaget AS
- Rørvik, H.(1980). *Moralsk utvikling og moralsk oppseding: ein studie i kognitiv utviklingsteori*. Oslo: Universitetsforlaget
- Rørvik, H. (1994). *Læring og utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skotheim, L. & Vågsland, A. H.(2008). *Bitching- en bok om jenter og mobbing*. Oslo: Omnipax
- Wollebæk, D. & Seggaard, B. S.(Red.). (2011). *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm akademisk
- Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*. Oslo: Cappelen Damm AS

7.2 Kilder hentet fra Internett:

- Berg-Hagen, M.(2014). *Mobbing fra «innsiden»*.(Mastergradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet). Hentet fra <http://ntnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:757835/FULLTEXT01.pdf>
- Fauchald, K. (2010). *Presentasjon av Olweus-programmet*. (Helsedirektoratet). Hentet fra <http://www.forebygging.no/Rapporter-og-undersokelser/Evalueringertiltaksvurderinger/Konkrete-tiltak-og-programmer/Anbefalte-program-og-tiltak/Primarforebyggendegenerelle-tiltak-/Olweus-programmet-mot-mobbing-og-antisosial-atferd/Presentasjon-av-Olweus-programmet/>
- Flack, T. (2013). *Skjult mobbing kan ødelegge et helt liv*.(Foreldreutvalget for grunnskoleopplæringen). Hentet fra <http://www.fug.no/-skjult-mobbing-kan-odelegge-et-helt-liv.5324291-149499.html>

St.meld. nr. 11 (2009-2008). *Kunnskapsdepartementet- Læreren rollen og utdanning*. Hentet fra

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-11-2008-2009-/id544920/?ch=1&q=>

Tveitereid, K.(2011). *Læringsmiljø i skole og barnehage*.(Universitetet i Stavanger). Hentet fra

<https://lillegarden.wordpress.com/2011/06/03/sosialarbeidere-i-skolen/>

Åmodt, H.(2010). *Hvordan forklare jentemobbing – hvorfor og hvordan mobber jenter?* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Stavanger). Hentet fra

<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/185637/%C3%85modt%2c%20Hanne.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Vedlegg 1: Skjema for sjølvalgt pensum godkjent av veileder